

ALGUNS LLIBRES DEL SEMINARI PERE MATA

J. M. Sánchez Ripollès

El *Seminari Pere Mata*—que pertany a la Unitat de Medicina Legal i Laboral i de Toxicologia, i a la d’Història de la Medicina de la Universitat de Barcelona— fou creat en ocasió del centenari de la mort del Dr. Pere Mata (Reus, 1811 – Madrid, 1877), com a eina per a facilitar la publicació de llibres científics. En l’actualitat passen ja de cent els volums que hi ha publicats.

En el present treball i en el següent, comento alguns dels llibres que m’han semblat més representatius d’aquesta valuosa col·lecció.

I

INTRODUCCIÓ A LA HISTÒRIA DE LA PSICOPATOLOGIA

És el volum 45 de la col·lecció. Fou editat en 1991. L’autora: la doctora Edelmira Domènech i Llaberia, catedràtica de psicopatologia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Aquest llibre es proposa aportar una visió general de la història de la psicopatologia. Una idea com aquesta és difícil de realitzar en general, però la doctora Domènech ho aconsegueix: al meu parer, se’n surt molt bé. Les primeres pàgines les dedica al món antic i ens permet endinsar-nos en les civilitzacions de l’antigor, capbussant-se ella i els lectors dins unes cultures primitives, ajudada i recolzada l’autora en tot moment pels estudis de diferents antropòlegs; estudis que considera decisius. Ens adverteix que els estudis transculturals demostren que un mateix símptoma ha de ser valorat de manera molt diferent segons l’ètnia de què es tracti. I ens fa saber per corroborar-ho que Ackercknecht assenyala que entre els dobu són considerades com a normals les idees persecutòries, mentre que per als kwakintl ho són les de grandesa, i que per als takala són normals les al·lucinacions.

Edelmira Domènech es deté un cert temps a comentar-nos les possibles raons que expliquen les trepanacions cranials. Hi existiria una motivació màgica. Però, diu, s’ha

assenyalat també com a explicació l'interès que l'home primitiu tenia en fer passar al seu interior, d'aquesta manera, les virtuts de la víctima –de l'enemic a qui havia donat mort–, empassant-se el seu cervell en aspirar-lo a través del forat de la trepanació.

Els primers missioners espanyols a Mèxic ens han aportat moltes particularitats de la vida dels asteques i maies. Entre d'altres, les referents al paper que jugaven certes plantes en la producció de fenòmens d'excitació psíquica. Fra Bernardí de Sahagú ens parla als seus escrits de l'ús que feien els asteques d'un fong que anomenaven *teonanacalli*, del qual se sap ara que conté psilocibina. Els antropòlegs han estudiat en les poblacions primitives actuals fenòmens psicopatològics molt complexos. Tal és el cas de l'*amok*. Es tracta d'un comportament violent, desencadenat de forma brusca; fou observat inicialment en els malais i va ser donat a conèixer a tot el món en forma literària per Stefan Zweig.

Al temple d'Imhotep a Memfis es practicava ja en aquells anys tan reculats el tractament de certes malalties amb el que se'n diu *son d'incubació*. Tot plegat, però, són notícies disperses que ens han arribat de l'Egipte Antic i de la seva ciència de guarir que tant influí en la medicina grega. A l'Antic Testament, les idees sobre les malalties mentals estan bastant ben especificades. Diu la doctora Domènech que les trobem incloses dins el nom genèric de follia i que hom hi fa referència també a una malaltia relacionada durant segles i segles amb la follia: l'epilèpsia. Passades unes quantes pàgines, l'autora ens du al món grec, amb el qual estem connectats per via directa. Els filòsofs i metges de la Grècia clàssica constitueixen dues grans vies de penetració en la comprensió dels processos psicopatològics. La filosofia grega admet de forma clara l'existència en les persones d'una activitat mental, distinta de la corporal; el món de les idees de Plató en seria un exemple. Aquest filòsof acceptava la realitat d'una ànima no-corpòria, la qual presentaria tres modalitats diferents, que es localitzarien al cap, al cor i a l'abdomen. L'obra d'Ípocrates és cabdal també en aquest sentit, en contribuir a la fixació de la doctrina dels temperaments en les mentalitats posteriors.

Alguns escriptors grecs que no foren ni filòsofs ni metges hi van aportar també el seu gra de sorra. Heròdot ens informà del suïcidi de Cleomenes, rei d'Esparta. Aquest monarca es va matar d'una forma que recorda les accions d'alguns malalts esquizofrènics: automutilant-se. El destí i la fatalitat conduïen la vida de molts personatges teatrals d'Esquil. D'entre els metges romans, potser l'aportació més destacada en psiquiatria fou la de Sorà, metge d'Efes cap a l'any 100 dC; aquest facultatiu no deixà mai d'atendre els malalts mentals, per als quals preconitzava un tracte amable. És el contrapunt del gran Cels; aquel intel·lectual romà defensava que s'immobilitzessin amb cadenes els bojos agitats.

Al capítol cinquè, l'autora fa referència a les aportacions que es van produir durant l'Edat Mitjana. Al nord d'Àfrica exercí el seu ministeri episcopal, a l'entresigle IV-V, el gran Sant Agustí. Per ell, l'ànima era capaç de conèixer alguns fets sense necessitat dels sentits, mitjançant les intuïcions. Entre els metges medievals sobresurten Arnau de Vilanova i Ramon Llull. Del primer, destaca la doctora Domènech els seus escrits màgics, plens de referències astrològiques que fregaven el camp del que ara es coneix com a parapsicologia. De Llull, seguint el psiquiatre francès Pélicier, en

remarca les seves idees referents a com es forma el caràcter de les persones. Ara bé: el punt més excel·lent de la medicina medieval –afirma Edelmira Domènech– no és pas el que fou abastat per l'Occident cristià, sinó el que aconseguí l'Islam. Hi inclou, donat que s'expressà en àrab, l'obra del gran metge jueu Maimònides. Conta un psiquiatre, el Dr. Alexander, que Avicenna s'ocupà dels deliris psicòtics i del seu tractament. Un dels pacients d'aquest gran savi de Bagdad creia ser una vaca. Davant d'aquest deliri, Avicenna adoptà el mètode de dir-li, al malalt, que faria venir un dia un carnicer per a sacrificar-lo. Sembla que el malalt, davant d'aquesta actitud, entrà a poc a poc en un procés que el portà a guarir-se. Primícies de la medicina àrab foren l'existència als seus territoris d'establiments dedicats al tractament dels malalts mentals. Estem parlant d'anys tan llunyans com el 705 dC.

No li passen per alt a la doctora Domènech les anomalies en la conducta d'àmplies masses de població medieval. És tractava d'autèntiques epidèmies de malalties mentals, de tots conegudes. No podem entretenir-nos gaire en tant de detalls interessants com hi ha en aquest volum dedicat a la història de les malalties mentals. La seva autora situa l'inici de la psicologia moderna al segle XVI i ressalta l'obra de Lluís Vives, escrita als Països Baixos, on s'havia refugiat fugint, en tant que jueu espanyol, de la persecució religiosa. Aquest impressionat humanista valencià morí a Bruges després d'il·luminar la filosofia amb conceptes nous, de psicologia, basats en l'observació. S'esplaia després l'autora referint notícies d'altres autors del Renaixement, els quals eren ja homes oposats frontalment a ficar dins el mateix sac malalts mentals, heretges i endimoniats. Entre aquests grans humanistes defensors dels bojos, destaca l'enorme figura del metge flamenc Johannes Weyer.

Com veiem, el llibre de la doctora Domènech és una obra exhaustiva –jo no en puc donar més que petites pinzellades– i molt ben documentada. Hi ha 97 referències bibliogràfiques i hi toca tots els punts cardinals d'un tema ampli i complex. El capítol setè el dedica al segle XVII. D'aquest període afirma que l'aportació de més relleu prové de l'obra *Cerebri anatome*, de Thomas Willis (1664), ja que aquest autor hi deixà reflectits i fixats definitivament importants conceptes referents a l'estructura macroscòpica del cervell, òrgan cap el que dirigien més i més els esguards els metges de l'època. L'autora decanta fàcilment al llarg del text les seves apreciacions cap al que hi ha de més destacable en un període; cosa que és d'agrair, perquè així el lector no es perd en el que seria altrament un cúmulo enorme de conceptes.

Les pàgines dedicades al segle XVIII recullen moments de franc progrés en el coneixement de les malalties psiquiàtriques. La psicologia continua, però, íntegrament unida a la filosofia, tant a França com a Alemanya. De llampada, ens cau davant els ulls el nom del doctor La Mettrie, metge francès, autor d'un tractat de l'ànima; el féu ell, que passà per ésser el primer metge materialista. Entre els autors alemanys, Edelmira Domènech esmenta Christian Wolf, en l'obra del qual cristalitzen algunes posicions psicològiques preses anys abans, i Emmanuel Kant ("gran filòsof, discret psicòleg"). Quant a la psiquiatria d'aquell segle, creu que hi destaca Stahl, un dels tres grans metges sistemàtics del seu temps; distingia aquest autor les malalties patètiques d'aquelles altres que donaven lloc a una afectació d'un òrgan concret. Nogensmenys, l'eclosió dels conceptes psicopatològics moderns es produí al segle XIX. La biologia anirà llavors desplaçant al llarg del segle la filosofia. La doctora Domènech tracta

d'estudiar la riquesa conceptual d'aquell moment dividint aquest període d'acord amb el següent esquema evolutiu:

1. Lluita per a l'alliberament del malalt mental.
2. Lleu, però pertinaç influència de les doctrines filosòfiques.
3. Existència de doctrines que corrien paral·leles a la psiquiatria científica: les de Mesmer; l'hipnotisme; la frenologia.
4. Influència de la naixent fisiologia experimental.
5. Consolidació de l'escola de psiquiatria francesa i de l'escola alemanya. No oblidada, però, l'escola anglesa (amb Jackson com a home més representatiu) ni l'espanyola (la de Pere Mata, Giné i Partagàs, Simarro...).
6. L'aparició a Leipzig (1879) de la psicologia experimental, obra de Wundt.

Jo no puc estendre'm gaire en l'anàlisi de cadascun d'aquests apartats. A vegades, durant la lectura d'aquest llibre, m'hi he quedat pensatiu en llegir coses com aquesta: el doctor Simarro, que era valencià, va néixer a Roma per circumstàncies degudes al treball del seu pare, que era pintor; només tenia tres anys quan morí el seu pare de tuberculosi; llavors, la mare, fora de si, es llançà per una finestra amb el seu nen en braços; ella morí; al doctor Simarro li quedà des d'aleshores una coixesa. Un dels grans mèrits d'aquest home polifacètic –catedràtic de psicologia experimental de Madrid– fou el d'haver ensenyat a Ramón y Cajal les tècniques histològiques de Golgi.

La part quarta del llibre està dedicada a l'estudi de la psicopatologia del segle XX. Hi entren de ple els EE.UU., on van florir diferents grans escoles de psicologia: el *funcionalisme* de W. James; el *conductisme* de Watson i Skinner; i el *gestaltisme*, que arribà d'Europa, com a escoles més significatives. Al nostre continent, la psicoanàlisi de Freud unirà llavors estretament la psicologia amb la psiquiatria.

La doctora Domènech esquematitza; no se li escapa res de la varietat inextricable d'influències i tendències diverses. Com a experta en el tema, esmenta els aspectes més importants de l'obra d'hommes com Brentano i Oswald Kulpe, als qui inclou dins del moviment estructuralista. Parla de l'estructuralisme com a doctrina psicològica americana i no de l'estructuralisme francès (amb el que es podria confondre per part dels no iniciats en aquests temes, moviment de caire més cultural i filosòfic que influí enormement en el psicoanalista francès Jacques Lacan). Com dic, la quantitat d'autors que surten al llibre és enorme. Tots els importants hi són. No es deixa l'autora tampoc els moviments que marquen tendències noves en la comprensió de les malalties psíquiques. Hi figura, per exemple, l'enfocament social de la bogeria (la societat i el manicomí com a font de conflictes, aspecte tret a la llum als EE.UU. pel malalt Clifford Beers), i també l'antipsiquiatria i el consum generalitzat –en certs ambients– de drogues, les quals han provocat darrerament un increment de les manifestacions psicopatològiques en la societat actual.

II

FRANCESC PUIG (1720-1797) I ELS CIRURGIANS DEL SEU TEMPS

És el volum 51. L'autor: el millor coneixedor de la medicina militar espanyola, el doctor J. M. Massons i Esplugas. Ens diu en la presentació el doctor Jacint Corbella que calia escriure aquest llibre per a poder resseguir els camins del canvi històric

produït en l'exercici de la cirurgia a Catalunya, ja que només un home com Francesc Puig podia imposar-se –en el terreny de les reformes– en aquell món que li tocà viure, tan ple d'incomprensions i recels.

I hi arribà lluitant des del flamant Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, que havia estat creat precisament per això.

El doctor Massons comença el seu llibre dirigint-se als lectors; té la impressió que el que ens va a contar és important; actua mogut per l'entusiasme que li produeixen les velles notícies que ha trobat, als fons de diferents arxius, sobre aquell qui fou eminent secretari i més tard director del Reial Col·legi. Són sobretot cartes enviades o rebudes per Francesc Puig a partir de 1763. Aquests papers han permès al doctor Massons comprendre moltes coses, que quedaven fosques, sobre aquest cirurgià i el seu temps.

Francesc Puig nasqué a Barcelona l'any 1720. Estudià cirurgia a Cervera, i als 21 anys sembla que ja tenia oberta una botiga de cirurgia-barberia en algun carrer de Barcelona. Com que a mitjan segle XVIII l'exèrcit espanyol necessitava cirurgians i no en trobava, Puig hi veié una sortida per a la seva legítima ambició de progressar. El 10 d'agost de 1748 ingressà com a primer ajudant de Cirurgia Major en un regiment d'infanteria.

Aquell any, Pere Virgili es movia per Cadis, acabant de fixar l'ensenyament acadèmic de la cirurgia sobre bases sòlides. Alguns anys més tard, cap al 1761, trepitjava els carrers de Barcelona per idèntic motiu: la fundació d'un Reial Col·legi de Cirurgia, al qual no trigà a incorporar com a professor Francesc Puig. Quan Virgili morí en 1776, el Col·legi de Barcelona estava dirigit per Llorenç Roland, el qual tenia com a secretari Francesc Puig. Entre tots dos actuava com a vicepresident Joan Rancé. Tot anava sobre rodes; però en 1779 es produeix un esdeveniment important: Roland fou enviat a organitzar l'assistència quirúrgica ni més ni menys que al setge de Gibraltar. Això significava que Puig es va trobar de fet com a número u del Reial Col·legi. I el que semblava que anava a ésser un camí de roses es convertí al cap d'un temps en el començament de les seves més penoses dificultats, fruit d'enveges inacabables que el doctor Massons descriu amb tot detall. Puig era llavors, doncs, el vicepresident del Col·legi sense tenir damunt un president en actu. Durant tres llargs anys, hi va fer i desfer a cor que vols –a vegades amb cert despotisme–; i, com és natural, el nombre dels seus enemics augmentà en consonància, i sense parar.

En 1783, Roland tornà a Barcelona i nou mesos més tard hom obligà Puig a jubilar-se. Tenia en aquell moment 65 anys. La decisió no li agradà. Com que continuà molestant de fora estant, per tal d'allunyar-lo de Barcelona el feren Cirurgia Major de l'Hospital de Mallorca. Puig escriuria al respecte: *mis émulos me sacaron del sosiego de mi casa y familia* (Arxiu General de Simancas. G.M. Llig. 6.548). Per circumstàncies que no vénen al cas, el 13 de març de 1790 quedaren lliures els càrrecs de director del Reial Col·legi i el de cirurgia major dels exèrcits. Francesc Puig els sol·licità al primer ministre; el mateix va fer un altre cirurgià, Francesc Borràs, que era un dels protegits de Gimbernat –director en aquell moment del Colegio de San Carlos de Madrid–. La lluita política durà mesos. Finalment fou nomenat cirurgià major un tercer, Josep Antoni de Capdevila. Ni per l'un ni per l'altre.

Puig se'n tornà a Mallorca decidit a deixar l'illa; un cop a Barcelona, aconseguí una bona pensió. Però la hi donaren amb la condició humiliant de no poder moure's

de la seva masia de Vilassar. Mesos més tard, la pena fou suavitzada i hom li prohibí només de ficar-se *directa o indirectamente en los asuntos del Real Colegio de Cirugía*.

Trist i pesarós, per això i per la mort de dos néts de curta edat, el 3 de gener de 1798 moria Francesc Puig a Vilassar de Dalt, on segurament havia anat a passar les festes de Nadal i de cap d'any.

Els anys en què visqué Puig, la política no tenia entranyes; menys que mai. I la vida acadèmica tampoc no en tenia. S'hi enfrontaven homes massa forts, disposats a fer funcionar les institucions tal i com ells creien que ho havien de fer. Pere Virgili, que va residir a Barcelona des de 1760 fins a 1764, havia iniciat la dura i feixuga feina de depurar el país de cirurgians mal formats. En marxar a Madrid, va deixar aquesta missió a Roland i a Puig. Com que Roland no agafà ben bé l'onda, tota la responsabilitat i els problemes caigueren al damunt de Puig: l'intrusisme professional al món rural; les batalles amb els gremis de cirurgians... Puig no feia un pas sense consultar amb Virgili. Això, diu el doctor Massons, va generar la copiosa correspondència que ell ha pogut estudiar i plasmar en el seu llibre.

Els cirurgians, fins llavors i des de l'acabament de la Guerra de Successió, es formaven a la Universitat de Cervera. De les seves aules sortien amb el títol de cirurgià llatí, que no era més que el requisit indispensable per al següent pas: l'examen per part del gremi de cirurgians o per part del Protomedicat. Aprovar-lo era de totes totes necessari per a poder exercir la professió. Una doble humiliació! –comenta el doctor Massons–. La del jove cirurgià i la de la Universitat de Cervera. A més, s'hi afegia ara el control del Col·legi de Cirurgia de Barcelona. Efectivament, quan Virgili obtingué l'autorització legal per a erigir a Barcelona el Col·legi de Cirurgia, el primer que féu va ser dotar-lo d'un reglament que, a les seves mans, es convertí en un arma legal. L'article 18 proclamava la total independència del Col·legi respecte al Protomedicat. Quan el llegiren, els responsables dels gremis de cirurgians i barbers van respirar tranquils pensant-se que la cosa no anava per ells. En adonar-se'n, Virgili reaccionà.

La primera engaxada arribà amb la carta que Virgili adreçà en 1764 al gremi de Barcelona. Aquesta carta fou llegida per algú davant dels interessats, entre els quals hi havia un tal Francesc Roig, qualificat per Puig (aleshores secretari del Col·legi) com a *cabeza de los malcontentos*. A partir d'aquí, la guerra d'escaramusses fou constant. La batalla final, però, la guanyà el Col·legi.

Francesc Puig sentia autèntica passió per l'ensenyament, veia clara la gran necessitat que tenia el país de bons cirurgians, com Virgili ho havia vist també. Quan Puig va deixar la carrera militar en guanyar la plaça de Cirurgià Major de l'Hospital de la Santa Creu, s'apressà a organitzar-hi conferències clíniques i demostracions anatòmiques. Deixà escrit que creia que aquelles conferències anaven a ser molt útils: *A mi solicitud se establecieron muchos médicos y cirujanos desde 1753 hasta 1758 en el anfiteatro antiguo del Hospital General, con el importante objetivo de instruirse en Anatomía*.

Un cop jubilat en 1784, Francesc Puig hauria pogut quedar-se a Barcelona, feliç de poder gaudir de la vida: li havia quedat una pensió magnífica de mil rals mensuals. Però en comptes d'això va preferir –mogut en part pel seu orgull– anar-se'n a Mallorca, desitjós de poder organitzar hi una escola de cirurgians. Tenia, doncs, per diferents motius, la inclinació d'ensenyar. Com a gran professor, deixà alguns llibres escrits. Entre d'altres, uns *Principios de Cirugía* i un *Tratado teórico-práctico de las heridas*

por arma de fuego. Està documentat, a més, el seu interès per confegir una història de la cirurgia espanyola, llibre que hauria estat en l'actualitat molt valorat; el començà, però no l'acabà, i no en sabem res més. Els seus alumnes de Mallorca tingueren un llibre de text de Puig. L'escriví juntament amb el cirurgià mallorquí Sebastià Muntaner. Era un manual d'operacions quirúrgiques, editat en 1793, en què constava que l'havien editat per tal d'instruir els alumnes de l'Escola de Palma de Mallorca.

Quan el 3 de gener de 1798 es feien les seves exèquies de cos present, les atxes enceses de l'església de Sant Genís de Vilassar envoltaven les despulles d'un gran cirurgià civil i militar (quantes mutilacions horribles degué veure durant la campanya d'Alger) a qui agradava prendre's les coses seriosament; com a conseqüència trobava un cert gust en manar. Per això va tenir sempre algun conflicte amb uns i altres. Arribà, fins i tot, a enemistar-se amb la família de Pere Virgili. L'home de confiança d'aquest havia estat el seu gendre –i cunyat– Llorenç Roland. Durant molts anys, Puig els serví lleialment; però quan l'estrella de Virgili començà a apagar-se, arribaren els enfrontaments amb Roland. De tot això i de moltes coses més ens parla, amb gran quantitat de detalls, el doctor Massons en aquest llibre, les últimes pàgines del qual estan dedicades a assenyalar les virtuts de Francesc Puig. El considera treballador incansable, i generós en la promoció dels seus col·laboradors més joves.

De la família de Puig, no n'hem dit gran cosa. Era fill i nét de cirurgians barcelonins. Es va casar amb Emerenciana Gelabert, amb qui va tenir dos fills. Un d'ells morí als 7 anys; l'altre arribà a tenir una bona posició com a advocat i jutge de Vic. La seva dona morí cap al 1770. Poc temps després, Francesc Puig es casà amb Maria Antònia Pauló, de família aristocràtica, la qual senyora, alguns anys després, tingué una mort sobtada. Francesc Puig sembla que no tornà a casar-se i acabà els seus dies un fred mes de gener de 1798.

III

ASPECTES SANITARIS DE L'ARXIU DE SANT JOAN DE LLEIDA (SEGLE XVII)

Es el volum 9. Escrit per Manuel Camps i Clemente, i per Manuel Camps i Surroca, pare i fill respectivament. Aquests autors van iniciar amb el present estudi una època nova en la investigació històrica de la medicina catalana. Els estudis demogràfics que es basen en la informació que aporten els llibres parroquials s'iniciaren a França fa bastants decennis. Aquí, a Catalunya, van ser introduïts de forma brillant pel professor Jordi Nadal. Aquest i altres autors s'interessaven pels aspectes demogràfics –en no ser metges–, aspectes que són precisament –en no ser demògrafs– els deixats de banda pels doctors Camps, a qui apassionen més altres dades. Fonamentalment, aquelles que es refereixen a la següent qüestió: de què moria la gent a la Lleida del segle XVII?; quins havien estat els seus metges i cirurgians?; quins els seus farmacèutics, que els proveïen, a aquests, de remeis?

Aquest estudi dels doctors Camps, al que sempre s'ha referit amb una certa admiració Jordi Nadal, va representar el començament d'altres estudis semblants, la majoria dels quals són tesis doctorals dirigides pel doctor Jacint Corbella. Comença el text d'aquest volum mostrant-nos un antic gravat de l'església de Sant Joan i un plànol de Lleida de 1429. Al gravat, més enllà del campanar, s'hi veu a dalt d'una

fortificació la imatge de la Seu Vella. Al pròleg, el doctor Corbella ens recorda que, en el que concerneix al coneixement del passat dels pobles, té més transcendència el conjunt de fets petits que el dels fets extraordinaris. Per aquesta raó, el coneixement de la munió de detalls que ens aporta aquest llibre que comentem és bàsic per a entendre ni més ni menys que una part fonamental de la història de la medicina catalana, la de cada dia.

El llibre consta de 422 pàgines, que abasten tot el segle XVII d'aquesta parròquia de Lleida. Malgrat que l'interès principal dels autors estava molt determinat, com hem dit, pels aspectes mèdics, no deixen, però, de recollir-hi qualsevol notícia de certa importància social, a l'interior de les seves pàgines. D'aquesta manera, sobretot pels volts de 1640, hi ha algunes notícies referents a militars. Un tal Francesc Virgili i Sendra (aquests cognoms són tarragonins) morí el mes de setembre de 1639 de mort natural al convent dels caputxins de Ceret. Aquest militar era capità de la Companyia de la Vegueria de Lleida i residia accidentalment en aquella vila del Pirineu *per lo de les guerres contra lo francès*.

Una de les notícies que els doctors Camps fan remarcar més és aquesta: *A 20 de setembre Any 1608 morí lo doctor Matheu Martí natural del Tamarit del Camp, Rector de la Universitat de Lleyda, al qual mataren promptament ab una escopetada defensant lo Estudi, fou extremaunciat y portat por Ciutat ab pompa funeral, les masses endolades y visarector y vedells arrastrant dol, ab futura memoria fou son cos depositat en la Seu.*

La referència és digna de ser ressaltada i així ho fan els autors del llibre: a la segona pàgina –a sota d'una fotografia dels llibres de la parròquia– hi reproduïxen el paràgraf que acabem de llegir tal com quedà escrit al llibre corresponent. Morí, doncs, el rector defensant l'Estudi General. La imatge és molt romàntica. No sabem contra qui defensava l'aleshores ja centenària institució. En tot cas, de la resta del personal només s'hi parla del vicerector i dels bidells com a condolguets acompanyants del fèretre pels carrers de Lleida, enmig de la gent, que també estava immersa en un gran dol. I la resta de professors? Potser van ser oblidats pel mossèn, o potser eren del bàndol enemic. El segle XVII donava per això i per més.

IV

ELS PROFESSORS DEL "REAL COLEGIO DE CIRUGÍA DE BURGOS"

Aquest és el volum número 75 (1997) i el seu autor és el doctor José Manuel López Gómez, el qual viu a Burgos i porta una línia d'investigació històrica que, entre d'altres temes, sovint toca el referent a diferents metges catalans que per una raó o altra van passar a exercir a Burgos durant un cert temps.

El pròleg és del doctor Jacint Corbella, ànima d'un grup important d'historiadors de la medicina catalans i director d'aquesta col·lecció de llibres, la qual ara (any 2004) ha sobrepassat el número 100. Gràcies al doctor López Gómez –diu al pròleg el doctor Corbella– coneixem molt millor ara el que fou "Real Colegio de Cirugía de Burgos". Aquesta institució va tenir, malauradament, una vida molt breu, però plena d'interès. La llarga col·laboració del doctor López Gómez amb el Seminari Pere Mata i amb les dues Acadèmies de Medicina de Barcelona explica el perquè de la línia sobre la que ha orientat una part del seu interès investigador l'autor del llibre que comentem. Ell

mateix ho corrobora en afirmar en la introducció que la seva doble vinculació, amb Burgos i Barcelona, ho explica tot.

Només hi ha un treball sobre el Real Colegio de Burgos anterior al seu. És el del senyor Ignacio López Saiz, elaborat en 1968 en ocasió del seu ingrés a l'Academia Burgense de Historia y Bellas Artes. L'estudi del Real Colegio de Burgos ha estat sempre molt dificultosa degut a l'escassetat de fons documentals. Cal buscar i buscar, es digué un dia el doctor López Gómez, ja que malgrat que una gran part dels documents fou destruïda durant la Guerra del Francès (l'Hospital de la Concepció, on tenia la seu el Col·legi, fou ocupat per tropes franceses), en devia quedar una petita quantitat en algun lloc. Mogut per aquest interès, l'autor es dirigí cap a l'estudi del que se'n diu documentació paral·lela: protocols notarials, llibres municipals, actes del capítol i fons de l'arxiu diocesà. Més tard treballà documentació del Col·legi de Cirurgia de Barcelona, la que hi ha a l'arxiu de la Universidad de Burgos i al Colegio de San Carlos de Madrid. Finalment, va fer cap a l'Archivo General de Simancas. Ha estat, doncs, una feina difícil, feixuga, feta sobre un terreny encara per descobrir i damunt un material molt dispers.

Hi trobà, en tots aquests arxius, papers en quantitat suficient per a descobrir moltes coses noves referents als catedràtics del Colegio de Burgos més rellevants, com ara el doctor Bahí i Fonseca, el doctor Ramón García Abad, el doctor José Victoriano Gómez, i el doctor Juan Bassas. Ens cenyirem a comentar algunes coses que hi exposa l'autor sobre els dos professors catalans.

El doctor Francesc Bahí havia nascut a Blanes el 1775. Abans d'anar a parar a Burgos havia participat, com a cirurgià militar, en la guerra del Rosselló, al costat del doctor Masdevall. En 1799 fou nomenat catedràtic de botànica del recent creat Colegio de Medicina y Cirugía de Burgos. Hi ensenyà fins al 1804, any en què quedà –entre d'altres motius per haver estat suprimides totes les càtedres de botànica dels Reials Col·legis– definitivament separat de l'ensenyament: jubilat amb una pensió. Aquesta situació, però, no l'acceptà de bon grat i esperà la menor oportunitat per a poder integrar-se a una vida més activa, com a metge i cirurgià que era.

L'ocasió es presentà amb l'exacerbació de l'endèmia de febres palúdiques a Castella. Davant d'aquesta desgràcia, es llençà a sufocar-la, amb la idea que això li pogués servir també de trampolí per a arribar a aconseguir una plaça que ambicionava: la d'Inspector d'Epidèmies. Tanmateix, aquest càrrec pel qual lluità i es mogué no el va obtenir. Això no obstant, la feina sanitària que féu als pobles i viles situats a la vora del camí ral que unia Burgos i Palència fou decisiva per a acabar amb l'epidèmia de febres terciànes malignes. Però els seus fracassos a l'hora de promocionar-se li passaren factura. Desil·lusionat, pensà en tornar a la seva terra, i ho féu en data no ben coneguda. A Barcelona aconseguí amb facilitat el nomenament de professor al Jardí Botànic, on ensenyà botànica el millor que va saber fins a l'any 1811. Aquell any actuà com a metge militar en la defensa de Tarragona durant el setge de l'exèrcit de Napoleó. Passat aquest període d'instabilitat general, i fins a la seva mort que tingué lloc en 1841, el doctor Bahí, que havia estat finalment nomenat metge de cambra en 1815, visqué a Barcelona i hi ocupà nombrosos càrrecs sanitaris i acadèmics.

El doctor Joan Bassa, un altre dels professors catalans de Burgos, era originari de Vic i arribà a ésser catedràtic del Colegio de San Carlos de Madrid. Durant la repressió

política exercida per Ferran VII, va ser separat del Col·legi de Burgos. La influència que tenia el doctor Pere Castelló, com a metge del rei, aconseguí finalment que la majoria de professors dels Reials Col·legis de Cirurgia –que feia dos anys que havien estat expulsats– poguessin retornar als seus llocs. És possible que aquest fos el cas de Bassas, el qual, davant la impossibilitat de recuperar la seva càtedra de Burgos –el Real Colegio havia estat suprimit–, s'incorporà al claustre de San Carlos. A partir d'aquest moment, el doctor López Gómez el perd de vista. Sí en sap, d'ell, que es jubilà durant el curs 1831–1832, o sigui cinc anys després aproximadament, i que es traslladà a Barcelona. Aquí, en 1833, publicà un fullet titulat *Cólera morbo-asiático. Duendes libres y embolsados*, on sosté que el còlera està produït per uns petits insectes que poden circular per la sang lliures o bé en una espècie de bossa. Hi deia: *los agentes productores son insectos que llamo microscópicos por su extremada pequeñez*. Bassas s'acostà bastant a la veritat; la seva era una bona hipòtesi que l'honora: Bassas morí en 1824, Robert Koch nasqué en 1843.

V

MEMÒRIES MANUSCRITES DE LA REIAL ACADÈMIA DE MEDICINA DE CATALUNYA

L'autor és el professor Jacint Corbella i Corbella, el qual és l'impulsor d'aquesta col·lecció de llibres que tinc l'honor de comentar. Es tracta del volum 52. Hi agraeix el seu autor a la senyora Rita Martínez i Buxó el seu treball com a relligadora de l'arxiu de la Reial Acadèmia, i al doctor Dídac Parellada i Feliu (de tan grata memòria) l'impuls que va donar, com a bibliotecari, a la biblioteca de l'esmentada institució.

Afirma el doctor Corbella que l'arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya té una documentació abundant i variada. Hi destaquen les conegudes *memòries*, que són els treballs científics més importants de la medicina catalana de les acaballes del segle XVIII i de la primera meitat del XIX. S'hi reflecteix –diu– amb tota claredat l'estat, més aviat lamentable, de la nostra medicina.

Des del segle passat, a les seves prestatgeries romanen relligades en tretze volums totes les memòries anteriors a 1855. En total: 339. Totes inèdites. En el moment d'escriure el seu llibre –1993– s'estava procedint a l'enquadernació de la resta, que romania dispersa; i quedava pendent de realitzar un altre inventari: el catàleg de les *topografies mèdiques* (cosa que, com veurem, va fer el doctor Vallribera).

Les memòries a què feia referència el doctor Corbella són documents escrits en castellà. Algunes de les més antigues ho està en llatí; representen l'etapa final de l'ús d'aquesta llengua com a vehicle de comunicació científica entre els metges. Un exemple n'és la que té el següent títol: *Specimen cholera morbi indici Europam profligantii historiam sistens*, enviada en 1834 pel doctor Josep Folura i Canals, de Santa Eulàlia de Provençana. Aquest material ens ha arribat de miracle. Moltíssimes altres memòries es van perdre per sempre. El doctor Corbella ens recorda que el 7 de març de 1820 la Reial Acadèmia va patir un important incendi. La seva seu estava llavors en una sala de l'antic Palau dels Comtes de Barcelona, a la plaça del Rei. Aquest edifici, aïllat, havia estat fins feia poc temps el Palau de la Inquisició i va ser per això condemnat a la foguera. Hi ha un escrit de 1830 que hi fa referència: *El saqueo que en siete de marzo de 1820 sufrió el edificio de la abolida Inquisición dio lugar a que las piezas de la Academia, contiguas por desgracia a aquel establecimiento, no quedasen exentas de igual acontecimiento*.

En total, ens han arribat 793 memòries, de molt diferent grau d'homogeneïtat i presentació, que el doctor Corbella, pacientment, les ha dividides en dues sèries. La primera està formada per les 339 que hem dit que van ser relligades el segle passat. En constitueixen tretze llibres, que van ser enquadernats cap a 1855. La segona conté la resta de memòries (estaven disseminades pertot arreu; hi havia algunes –poques– que es van trobar a les prestatgeries de llibreters de vell, on hi eren des de feia anys); les van relligar –el doctor Corbella i altres persones– per temes: epidèmies, discursos d'ingrés...; i per autors (fent-hi constar si un mateix metge n'havia escrit moltes; és el cas del doctor Antoni Bosch i Cardellach, metge de Bràfim i de Sabadell, i del doctor Tomàs Suñer, metge de Roses). També van catalogar algunes memòries més tardanes, que ja venien correctament presentades i relligades.

La memòria més antiga de les escrites després de l'esmentat incendi és la del doctor Ramón Romero Velázquez, que era un metge de Múrcia. És un estudi de les malalties que es patien a l'horta murciana; fou enviada en octubre de 1820. La tercera per ordre d'anúguïtat ja és una memòria de Catalunya. Està signada pel doctor Antoni Escayola Alsina, de Sant Sadurn d'Anoia. Té per títol: *Sigilo médico y ensayo sobre el comportamiento de los médicos y de los cirujanos en los actos legales*. En total, 29 pàgines, ben escrites, sobre jurisprudència mèdica, enviades en març de 1830.

Totes aquestes memòries formen 121 volums, on hi ha reflectit el bo i millor dels nostres metges del segle XIX. I què passà amb les del segle XVIII? Com diu el doctor Corbella, la majoria d'aquestes memòries s'han perdut. Algunes poques ens han arribat: formen un volum de 552 pàgines, enquadernat a la impremta reial en 1798. N'hi ha algunes de molt importants. Per exemple, aquestes: *Origen y Progresos de la Real Academia Médico-práctica de Barcelona*; *Estatutos de la Real Academia Médico-práctica de Barcelona*; *Catálogo de los socios de la Real Academia de Medicina práctica de Barcelona*. Són memòries que miraculosament es van salvar d'infinïtat d'avatars i que els historiadors de la medicina catalana valorem enormement. Lamentem que no n'hi hagi cap de qui fou el primer president de la Reial Acadèmia, el doctor Pere Güell i Pellicer, nascut a Alcover (Alt Camp).

VI

ASPECTES SANITARIS DELS ARXIS PARROQUIALS DEL PRIORAT (SEGLES XVI I XVII)

Es tracta del resum d'una extensa tesi doctoral, de la qual vaig ésser codirector juntament amb el doctor Jacint Corbella. Conec molt bé, doncs, el llibre i el seu autor, el doctor Jordi Pau i Roigé, que exerceix a Riudecols (Baix Camp).

En va fer el pròleg la doctora Edelmira Domènech, que té un fort arrelament a Poboleda. El seu pare hi passava temporades per raons familiars. Parlem del doctor Francesc Domènech i Alsina, autor d'un gran text de cirurgia d'urgències, que fou el millor del seu temps; la primera edició sortí durant la guerra civil i n'era coautor el doctor Manuel Corachan. Era, doncs, el doctor Domènech un cirurgià destacat, format al servei d'urgències de l'Hospital Clínic de Barcelona. La seva carrera es veié tallada per una guerra que el menà a l'ostracisme; tanmateix, els últims anys de la seva vida fou el cap d'un dels serveis de traumatologia de l'Hospital de l'Esperança.

El doctor Pau afirma en la introducció del seu llibre que el fet de dedicar un temps a l'estudi de la medicina del passat l'ha omplert de satisfacció i que ha dedicat una gran part del seu temps lliure, el que té a vegades un metge rural, a aquesta activitat. El Priorat és una comarca situada molta prop del poble on exerceix, cosa que li facilita un xic les coses. I és que el treball esmerçat, en anar d'un arxiu a l'altre, ha estat considerable. El Priorat el constitueixen vint-i-tres pobles. D'alguns no es conserva cap mena de documentació parroquial. Sortosament aquesta circumstància –diu el doctor Pau– es donava únicament als pobles més petits. Dins del Priorat, hi ha el priorat històric, constituït per mitja dotzena de pobles situats al voltant de la Cartoixa d'Escaladei. Aquest monestir, construït en 1162, amb la desamortització de Mendizábal quedà en l'estat més deplorable que hom pugui imaginar. L'espoli fou inenarrable.

Hi ha unes dates puntuals que segons el Dr. Pau marcaren la vida d'aquesta comarca. Són les següents: la forta sequera de 1555; la Guerra dels Segadors (1641); la Pesta de 1652; i la Guerra de Successió (1714). En aquest llibre, que fou, com hem dit, la seva tesi doctoral, el doctor Pau ens ha deixat estudiades 83.712 partides parroquials (44.937 són baptismes; 30.391 són defuncions; i 8.384, matrimonis). Els objectius principals que es proposà d'estudiar eren conèixer les causes de mortalitat de la població i obtenir dades dels facultatius mèdics de la comarca. El període estudiat és llarg. D'alguns d'aquests professionals, de molts, en sabem on exerciren i en coneixem els seus noms gràcies a aquesta tesi.

Només a partir dels llibres de l'any 1641, l'autor va començar a trobar notícies referents a morts produïdes entre la població de Falset; els llibres d'aquesta vila anteriors a aquesta data han desaparegut i això ho explica tot. Per aquest motiu, la corba de mortalitat general de tota la comarca s'enfila dalt de tot a partir d'aquesta data. Fou un any aquell en què el nombre d'adults que van morir sobrepassà la xifra de 200; de nens, en moriren 73. El doctor Pau creu que la causa d'aquesta major mortalitat de persones adultes rau en la Guerra dels Segadors. (A Valls també vaig detectar el mateix fenomen en un estudi que quedà publicat a *Cultura* –núm 305; 1991–, que és una revista que es publica mensualment a la dita ciutat). Com que el treball abasta el segle XVII (a més del XVI i XVIII), el doctor Pau tractà de veure també si hi havia indicis de la pesta de 1650; i els trobà. A Falset, l'esclat d'aquesta epidèmia es produí el mes de març de 1652. Passat aquest devastador episodi epidèmic, la corba de mortalitat davallà i no es mogué més durant mig segle, amb una mitjana anual de 50 nens i 50 adults.

En 1708 troba un segon ascens de mortalitat; es tracta de persones adultes. Coincideix amb la Guerra de Successió. Aquesta pujada torna ràpidament al nivell de partença a mesura que el conflicte s'esvaeix. Però la mortalitat adopta llavors una modalitat nova: hi comença a predominar de bon tros la dels infants. L'explicació probablement està en el fet que hi va haver amb més freqüència de l'habitual, per raons que se'ns escapen, petites epidèmies locals, ara aquí ara allà, de diferents malalties infeccioses; malalties que tants d'estralls causaven entre la canalla. Qui més qui menys, tots els nens es trobaven exposats a morir de xarampió, d'escarlatina, etcètera.

Li consta al doctor Pau que a Falset, l'any 1729, hi va haver verola; i xarampió en 1759. Aquesta malaltia era llavors terrible. Ara sabem que fa que disminueixin molt

les defenses del malalt a través d'una alteració de les citoquines. Aquesta minva de la capacitat defensiva del cos explica que afavorís la reactivació de processos tuberculosos gravíssims. Segles abans, l'hereu d'Enric VIII d'Anglaterra va morir als 14 anys, sent ja rei, d'una tuberculosi pulmonar desencadenada pel xarampió. Ell mateix, que era un noi molt intel·ligent, ho deixà escrit al seu diari; escrigué que a partir del xarampió havia quedat molt feble. El seu pare sembla que ho pressentí quan disposà que el seu fill creixés lluny del contacte amb la gent, sobretot si es tractava de malalts.

A banda d'aquestes causes de mort, no n'hi consten, als llibres parroquials del Priorat, gairebé altres; llevat de les produïdes de forma violenta. De causes diferents, en tenim només indicis, en forma de símptomes i signes clínics evocadors: per exemple, *vòmits de sang; mort de fred, de feridura*.

Hi ha, però, constància de dos homes que moriren de ràbia.

Durant els parts morien moltes dones joves. El doctor Pau ha recollit tres casos en què un cirurgià obrí el ventre de la mare morta per tal d'extreure la criatura: *Habiendo vivido después cosa de media hora, fue llevada la niña a la iglesia y hubo lugar para los exorcismos y ceremonias que trae el ritual para el bautismo solemne. Bendito sea Dios... La llamé Buenaventura. por la buena ventura que Dios le havia dado. Es verdad*. Aquestes línies es poden llegir al llibre corresponent de Capçanes, a les pàgines del 20 d'octubre de 1786.

Aquests sacerdots dels segles passats ens han deixat escrites als llibres parroquials coses del màxim interès. Per exemple: a Falset, el 31 d'agost de 1714 va morir Pere Llaberia, *fadrí, travessat per la cuxa si be que fou ab desgracia baxant de casa Llabaria, al temps que avanssaven los Michales... no rebé sacrament porque en aqueix dia nos pogue entrar en la iglesia de St. Franch de Falcet per la gran pluja de balas que baxaven del castell. Al endema jo pugí al castell per demanar la suspensió de armas per a enterrar los morts la qual me concediren per lo espay de dos hores en que pogueren dir missa jo lo Dr. Rocamora...*

Quant al personal sanitari, el doctor Pau ha buidat dades de 185 cirurgians i de 100 doctors en medicina. El metge més allunyat en el temps és un tal Dr. Aragonès, que va venir l'any 1550 de Balaguer a Ulldemolins per a ser padrí d'un bateig. Surten també al seu llibre metges prou coneguts, com ara el Dr. Josep Llibre. Aquest metge havia nascut a Montblanc i exercí a Poboleda durant l'últim terç del segle XVIII. El seu fill, Anton Llibre i Vidal, fou metge també i d'una certa importància, ja que va arribar a ésser subdelegat de medicina a Reus i ens llegà, en forma de memòria, la descripció d'una epidèmia de febre que afectà la pobra gent que estava acollida a la Casa de la Caritat de Reus l'any 1840 Aquest estudi fou publicat al *Diario de Barcelona* l'any següent. També és digne de ser esmentat el Dr. Joan Baptista Franquet i Pagès, que fou catedràtic a la Universitat de Cervera. Era fill del cirurgià Josep Franquet i Bargalló, el qual exercí a Cornudella de Montsant molts anys.

VII

ORÍGENS DEL COL·LEGI OFICIAL DE METGES DE BARCELONA

Aquest llibre constitueix el volum 61 de la col·lecció que venim comentant. Són publicacions del Seminari Pere Mata de la Universitat de Barcelona. Els autors d'aquest volum són J. M. Calbet i Camarasa i Manuel Escudé i Aixelà, historiadors de la medicina catalana de gran prestigi.

Asseveraren aquests autors que el Col·legi de Metges de Barcelona, malgrat haver de funcionar sota la cotilla d'uns estatuts uniformadors, va adquirir ben aviat una personalitat pròpia, amb una energia i una vitalitat tals que, fruit de fortes tensions internes, el van fer situar al capdavant d'importantes iniciatives professionals.

Tot començà fa 100 anys. Llavors no va ser gens fàcil d'adequar la mentalitat dels metges al camp d'acció d'un Col·legi: els antics gremis no volien perdre el més mínim grau de poder. Però hi va haver més motius: d'una banda, el recolzament oficial centralista, el qual despertava núvols de suspicàcies i recels a Barcelona; d'altra, l'actitud dels metges més lúcids, els quals temien que el Col·legi donés ales al *vitalisme*, moviment intel·lectual que tants d'esforços costava per aconseguir foragitar-lo de la nostra medicina. A més, cap metge veia clar que el Col·legi pogués personalment beneficiar-lo. Els qui estaven ben situats en la vida –principalment els catedràtics– temien que arribés a regular la seva activitat; amb la col·legiació, els metges rurals s'hi veien encara més subordinats del que estaven.

I per si no n'hi hagués prou, el context polític i social no afavoria les coses: era el de la Restauració, que estava basat en el caciquisme més tronat i en la Constitució de 1876.

No va deixar de ser una paradoxa que els col·legis de metges fossin creats a instàncies del partit liberal de Sagasta. Però les necessitats fan veure les coses de forma diferent i en aquell moment era del tot necessari adaptar l'assistència sanitària a les noves tecnologies, en una societat cada cop més evolucionada.

Una de les primeres reunions convocades per a parlar de la col·legiació fou la que tingué lloc a Barcelona en 1889. Hi van ser presents representants de tots els estaments mèdics. A partir d'aquell moment, es van començar a crear, a poc a poc, col·legis a les principals ciutats catalanes: Granollers, Lleida, Mataró, Vilafranca del Penedès i, més tard, Barcelona. Però, no fou fàcil. Aparegueren en un moment determinat diferències d'interpretació dels textos tan oposades que motivaren la convocatòria de nombroses reunions. A empentes i rodolons, s'arribà al 28 d'agost de 1894, data en què tots els implicats acordaren reunir-se als locals de l'Acadèmia Mèdico-Farmacèutica, organisme fundat en 1875, per tal d'avançar definitivament en el projecte de fundar un col·legi a Barcelona. Una comissió, presidida pel doctor Antoni Aymé i Llorens, tenia ja redactats uns estatuts, els quals van ser aprovats pel gremi de metges en la reunió a què fèiem referència. No es podia perdre més temps. Per això, a partir de llavors es convocà la primera sessió col·legial el 17 de setembre d'aquell any i hi va ser elegit president el doctor Joaquim Bonet i Amigó. *La Renaixensa* feia pública referència a aquest acte en les seves pàgines dos dies després.

El 15 d'octubre s'hi havien adherit ja 305 metges de la ciutat i 8 de la província. El Col·legi tenia la seu central al número 7 del carrer Basca, en un primer pis on també es reunia la Lliga de Defensa Industrial i Comercial. Com que l'espai hi era escàs, les reunions de caràcter general tenien lloc a l'amfiteatre de l'antiga Facultat de Medicina, sala cedida pel seu degà, el doctor Joan Giné i Partagàs.

A mitjan 1897, després d'haver passat per un altre local, el Col·legi estigué situat al pis principal de la casa Baulló. Això ja era una altra cosa! El pis reunia condicions per a poder encabir-hi una sala d'exposicions, una biblioteca, laboratoris i una secretaria. S'hi inaugurarà, a més, una exposició permanent de medicina, cirurgia,

farmàcia i higiene, la qual va tenir gran ressò a les planes de diversos diaris, sobretot a les de *La Publicidad*, periòdic que valorà molt l'objectiu de l'exposició: posar en primer pla els productes farmacològics i ortopèdics del país.

Passaren els mesos i donaren la cara els primers entrebancs. El tema tributari creava problemes, un darrere l'altre. Les discussions no acabaven mai. Abans, entre els metges hi havia hagut sempre l'actitud picaresca d'inscriure's als gremis que demanaven una contribució més baixa. Arribà un moment, però, que el maremagnum tributari fou impossible de gestionar. Per aquest motiu, un reial decret d'agost de 1894 féu sortir un sistema de patents nou, amb la intenció d'unificar el sistema de tributació dels metges. No se'n va sortir el legislador. Aquesta pretesa unificació no hi va haver manera d'aconseguir-la i, per postres, Hisenda va aprofitar l'ocasió per a augmentar les seves recaptacions d'una manera dissimulada. Les crítiques, tan a flor de pell aquells anys, no trigaren a fer acte de presència. Els interessos eren massa diversificats. Fins i tot, s'hi mesclaren les opinions de caire religiós. Uns funerals en memòria dels companys metges traspassats motivaren llavors que aparegués a *El Diluvio* un article en el qual s'assenyalava que aquesta decisió havia estat totalment contrària a l'esperit fundacional del Col·legi: "Si no s'hi posa remei –deia l'articulista– aviat s'acordarà celebrar fastuosament Sant Cosme i Sant Damià, es trauran els catedràtics heterodoxos i s'expurgaran l'Anatomia i la Fisiologia d'òrgans i funcions evidentment obscens".

Aquest diari va emprendre una lluita atroç en contra del president del Col·legi. *L'Esquella de la Torratxa* s'hi afegí. Els efectes, però, no foren contundents ni definitius. Al contrari, els companys partidaris de la col·legiació prepararen en honor del doctor Bonet un banquet el 3 de febrer de 1896 –era la manera llavors de commemorar les coses importants– al Gran Restaurant Justin. La carta d'agraïment va ser signada per 307 metges. En aquell moment n'estaven inscrits, al Col·legi, 381. Hi van assistir més de 200 metges i hi va ser present també el Governador. El doctor Bonet tenia a un costat el doctor Macari Golferichs i, a l'altre, el doctor Andrés Martínez Vargas. Als postres, hi va haver encesos discursos a favor de la gestió portada a terme pel doctor Bonet. Entre d'altres comensals, parlà el doctor Mascaró i Capella, veïl ginecòleg que va veure ovacionat el seu discurs amb crits de *visca l'avi!*

El doctor Bonet s'aixecà al final de l'àpat enmig de l'entusiasme general i endegà un discurs en què va insistir un cop més en la necessitat de la col·legiació obligatòria. Tingué, a més, paraules de record i d'agraïment cap al senyor bisbe de Barcelona, que es trobava greument malalt, i cap a l'alcalde, senyor Rius i Badia, els quals tant havien fet per la construcció de l'Hospital Clínic. I no s'oblidà dels companys que exercien en aquell moment a Cuba "entre el plom enemic i les malalties".

El llibre del doctor Calbet i del doctor Escudé dona gran quantitat de detalls, tots interessantíssims, d'aquells anys tan reculats en què a tomballons s'anava consolidant la vida del Col·legi de Metges de Barcelona, institució que era observada amb enorme interès pels periodistes. I és que Barcelona era aleshores de dimensions petites i provinciana; per tant, tothom s'interessava per qualsevol novetat, sobretot si era destacable, com en aquest cas. Els periodistes arribaren a extrems increïbles d'agressivitat contra el Col·legi. Les aigües baixaven revoltades i tothom hi volia pescar. Les entrevistes a metges destacats se succeïen sense parar i els mitjans eren el

plat del dia. Tot plegat aconseguí que els partidaris de la col·legiació obligatòria comencessin a dubtar-ne. Fins i tot, el ministre de Governació, Eduardo Dato, demanà el parer de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona. Aquesta institució confià als membres de la seva secció d'Higiene, que presidia el professor Rafael Rodríguez Méndez, la redacció d'un informe al respecte. Dins de la comissió, s'hi produïren acalorades discussions. Els metges eren llavors molt corporativistes i vivien apassionadament les coses que els concernien. L'informe final, aprovat per 12 vots a favor i 8 en contra, proclamà que el metge havia de ser lliure, que la col·legiació obligatòria constituïa una vergonya (paraules textuais) perquè pressuposava l'existència de fet d'un estat d'immoralitat professional, i que el Col·legi era una institució inútil ja que, en el cas que aquesta immoralitat existís, es donava per cert que la col·legiació obligatòria era incapaç de corregir-la.

El resultat final fou que les coses van quedar com estaven: en un punt mort. Durant molts anys, la col·legiació va continuar sent voluntària i el Col·legi hi jugà el paper, trist paper, de recaptador d'impostos.

Més tard, hi tornà a haver períodes més o menys llargs d'anar tirant. El 30 de juny de 1900, el senyor Dato es va cansar d'esperar i va fer obligatòria la col·legiació dels metges. Però tampoc no se'n sortí aquesta vegada. A la corresponent reial ordre hom presentà recursos que van fer trontollar les coses i fer córrer molta tinta uns quants anys. Tot durà fins al dia 6 de desembre de 1917, data en què el ministre José Bahamonde firmà el text dels *Estatutos de los Colegios de Médicos Obligatorios*, per reial ordre. El doctor Joaquim Bonet i Amigó ja feia temps que havia deixat la presidència del Col·legi de Barcelona (fou president de 1894 a 1898). Sempre l'acusaren els seus enemics de perseguir el nomenament de degà de la Facultat i, fins i tot, el de rector de la Universitat. Càrrecs que aconseguí efectivament. Aquest catedràtic d'obstetrícia substituï el doctor Giné i Partagàs com a degà en 1902, fou president de la Reial Acadèmia de Medicina de 1905 a 1910 i n'arribà a ser rector de la Universitat de 1905 a 1913, any del seu traspàs. D'altra banda, l'any 1901 rebé el títol de baró. No sé si el doctor Bonet era una persona ambiciosa. En la vida hom pot tenir ambicions per moltes raons, algunes força legítimes.

VIII

LES TOPOGRAFIES MÈDIQUES DE LA REIAL ACADÈMIA DE MEDICINA DE CATALUNYA

Es tracta del volum número 86. L'autor: el doctor Pere Vallribera, que fou president de la Societat Catalana d'Història de la Medicina. Traspassà l'any 2000, pocs mesos després de veure la llum aquest llibre seu. Al meu exemplar, a la dedicatòria, hi escriví: "Al bon amic de tants anys, doctor Josep M. Sánchez Ripollès, amb tot l'afecte".

La presentació la féu el doctor Josep Laporte, president llavors de la Reial Acadèmia de Medicina. Hi diu que aquesta institució, a més d'altres funcions, té la missió d'impulsar els estudis d'història de la medicina; i hi afegeix que en el llibre de Vallribera es recull una part molt significativa del fons bibliogràfic de l'Acadèmia: les *topografies mèdiques*.

A les acaballes del segle XVIII, la Reial Acadèmia instituï un premi anual per tal de distingir les millors topografies mèdiques. Els metges estaven aleshores preocupats

per millorar la salut pública i esbrinaven –com ho va fer Hipòcrates– de quina forma repercutien en la salut humana les condicions ambientals de pobles i ciutats.

La topografia més antiga de què disposaven aleshores els fons de l'Acadèmia correspon a la signada pel primer gran professor de patologia mèdica de Barcelona: el doctor Francesc Salvà i Campillo. El títol, com era tan freqüent en aquella època de llenguatge barroc, tenia una extensió considerable: *Topografía del departamento destinado para las mujeres en el Real Hospicio de Barcelona y epidemias observadas en él en 1787 y 1794*.

La segona topografia arribà de Menorca, enviada pel doctor Miquel Oleo, metge de Maó. Estava escrita en llatí. Era l'any 1797. En segueixen d'altres durant molts anys, les quals han estat estudiades pel doctor Vallribera a bastament.

L'anunci d'aquest premi despertà sempre una resposta àmplia i entusiasta entre els metges rurals de dins i de fora de Catalunya. Ja hem dit que la més antiga topografia és la del doctor Salvà i Campillo. El manuscrit d'aquesta primera topografia es va perdre; segurament en l'incendi de 1820. Per aquest motiu, la més antiga topografia referent a una població catalana és una de dedicada a Vic. És de l'any 1798 i serví al seu autor per a obtenir l'ingrés al Real Colegio de Médicos de Madrid.

Fins ara, aquestes topografies del fons arxivístic de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya no havien estat catalogades. El doctor Vallribera, al seu llibre, n'hi estudià 135, les quals divideix en dos grups. El primer, el més nombrós, està compost per aquelles topografies dedicades a localitats catalanes. El formen 85 documents. L'altre grup conté 50 topografies de Navarra, Osca, Santander, Saragossa... N'hi ha una de les Illes Filipines. L'arribada de topografies als jurats de la Reial Acadèmia va durar fins fa pocs anys: d'una data tan propera com 1977 és la que fa referència a Sant Just Desvern, l'autora de la qual és Maria Àngels Calvo. La topografia de Viladrau, escrita pel doctor Antoni Ariet i Barberis, és de 1913; el lema amb què es presentà és una poesia de Francesc de Febrer:

“ No l'heu vist, per vostra ditxa,
lo poblet de Viladrau,
humil entre les arbredes
de frondosa y gerda vall?”

Aquests lemes, sovint, eren frases escrites en llatí. No sempre, però, hi consten. Alguns són frases més o menys llargues, com la del lema de la topografia del doctor Rossend Pi i Puig, dedicada a l'Escala, que guanyà un accésit en 1888. Diu així:

Cada población debe tener hecho un inventario de sí misma: debe conocer su constitución, su temperamento y su idiosincracia, si así cabe expresarse; debe saber sus buenas condiciones y sus defectos, para perseverar en los primeros y enmendar los segundos (Monlau. “Elementos de Higiene Pública”).

Altres lemes són frases d'autors clàssics: *Nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu* (Aristòtil); *Cogito, ergo sum* (Descartes). D'alguna manera, aquests lemes ens indiquen que els metges eren homes de lletres i humanistes. Els dos lemes que acabem de citar pertanyen a dues topografies de l'Espluga de Francolí, de les quals és autor el doctor Llorenç March i Anglada. Per l'última, del 1906, rebé una menció

honorífica. Molts anys després, en 1989, aquesta topografia fou traduïda al català i publicada a la revista *Arrels*.

En 1806 guanyà el premi i el títol de soci corresponent el doctor Antonio Hernández Morejón amb una topografia titulada *Topografía del Hospital de Mahón... Escrita en virtud de oficio del Sr. Ministro Principal de Hacienda y Guerra de Menorca, por D. Antonio Hernández Morejón, Regente que fué de las Cátedras de Medicina de la Universidad de Valencia, Académico de la Real Academia de Medicina de Madrid, y Médico Principal del mencionado Hospital*. Com veiem són títols inacabables. El lema d'aquesta topografia té un cert interès: *Qué rápida es la carrera de la vida. Feliz el que puede emplearla en hacer el bien*. El doctor Hernández Morejón és molt conegut entre els historiadors de la medicina per ser l'autor d'una obra dedicada a la història de la medicina espanyola. Aquest metge arribà als cims més alts de la medicina militar; morí a Madrid en 1836.

El premi de 1953 anà a parar al doctor Agustí Pumarola i Busquets per la seva topografia dedicada a Montcada i Reixac. El doctor Pumarola fou catedràtic de Microbiologia i membre numerari de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya a partir de 1971. Traspassà en 1987. Ocupà la seva plaça a l'Acadèmia el doctor Ciril Rozman. El lema del treball del doctor Pumarola era: *Sanitas*. Lema que va bé i concorda amb la seva preocupació per la salut pública; entre d'altres coses, estudià els agents causals d'algunes malalties febrils dels arrossars del delta de l'Ebre.

Hi ha dues topografies de Reus: la del doctor Jaume Ardèvol i Cabrer, que és de 1820; i la del doctor Antoni Aluja i Miquel, que és de 1888. Tots dos van ser metges molt actius; de projecció internacional el primer, i d'àmbit local el segon.

El lema de la topografia dedicada a Sallent (Bages) pel doctor Emili Bové i Piqué, el trobo molt original vista l'època: 1897. Diu així: *El modo de ser de los hombres depende del medio cósmico en que viven*. Fa referència no com les altres a la latitud geogràfica, o a les aigües, sinó al cosmos. Jo hi afegiria que en la manera d'ésser influeix també el microcosmos: la llengua que un hom parla, la cultura popular on creix, etcètera.

El premi de 1900 (sempre era el mateix: una medalla d'or i el títol de soci corresponent) fou per al doctor Josep Falp i Plana per un estudi topogràfic de Solsona. Aquesta topografia fou editada l'any següent. La dedicà al seu avi matern, el doctor Esteve Plana, metge de Solsona, per qui el seu nét sentia adoració i admiració. El doctor Falp era molt original. Entusiasta de la hidroteràpia i l'homeopatia, i també de la medicina naturista, fou president i fundador de la Lliga Vegetariana de Catalunya. Poeta conegut, va ser autor d'un estudi sobre Jacint Verdaguer –de qui fou metge de capçalera–. Traspassà a Barcelona en 1913; es sentí malalt estant a Tortosa, de pas. No sé com era d'estricta en els seus consells; els nens vegetarians severs sabem ara, però, que no arriben a l'alçada dels altres nens; no passa el mateix amb els nens vegetarians que inclouen els ous i la llet en el seu règim vegetarià.

En 1949 guanyà el premi la topografia escrita pel doctor Lluís Thomasa de Subirà, la qual estava dedicada a la vall de Torelló. Són dos volums de més de dues-centes pàgines cadascun, de gran categoria. El lema: *Labore et constantia*. Sense dedicació i constància és impossible d'arribar a qualsevol grau de domini

d'una matèria. Popper aconsellava els seus estudiants que s'enamoressin d'una idea i que s'hi dediquessin tota la vida.

De les terres de l'Ebre, tenim dues bones topografies a la Reial Acadèmia: la del doctor Vilà i Oliva; i la del seu fill, el doctor Vilà i Olesa, la qual guanyà el premi de 1902. Es titula *Apuntes topográfico-médicos de Tortosa*; i té 421 pàgines.

El doctor Gibert i Oliver, metge de Vila-seca de Solcina, guanyà en 1890. El lema del seu treball és una cita de Sydenham: *Ab occulta potius et inexplicabili quadam alteratione in ipsis terrae visceribus pendent...* El jurat trobà tan interessant la topografia que decidí pagar-ne el cost de la impressió. Se'n va fer una reedició en 1997 a la Impremta Monàstica de Santa Maria de Poblet en què hi ha afegida una biografia del doctor Gibert feta pel doctor Lluís Delclós. Aquest darrer fou el primer radiòleg de Tarragona i autor d'un estudi històric sobre Guillem de Coltell, metge dels reis d'Aragó durant el segle XIV. El doctor Gibert, guanyador del premi de la Reial Acadèmia de 1890, com diem, fou membre de diverses societats científiques i autor d'alguns escrits de cert valor. Traspassà en 1928.

Com hem assenyalat, també hi va haver topografies de fora de Catalunya. En 1882 guanyà el premi el doctor Agustín Ibáñez Yanguas, amb el treball *Apuntes para una memoria médico-topográfica de Ejea de los Caballeros*. Són 192 pàgines, dedicades a l'ajuntament constitucional d'aquesta vila, en què es descriuen dades històriques, moviments de població i les propietats de diferents aigües minero-medicinals, entre altres coses que cren pròpies d'aquesta vila situada a l'oest d'Aragó.

Hi arribà, a l'Acadèmia, una topografia des de Filipines; d'autor anònim; es titulava *Estudio médico-topográfico de las provincias de Ilocos Norte (Isla de Luzón), Filipinas*. Fou presentada en 1886, però no guanyà cap premi, malgrat que algú la degué trobar interessant, ja que hi ha una nota afegida que diu: "buena topografía, metódica y bien escrita". Està constituïda per 180 pàgines, dividides en 13 capítols. Al vuitè, s'hi pot llegir: *el indígena es completamente refractario a la asistencia médica por los médicos europeos*. L'autor sembla que sigui una persona cultivada; al lema cita una frase enigmàtica, d'una tal Pietra Sunter: *La insalubridad no resiste el trabajo de los hombres cuando es resultado de causas apreciables*.

Per últim, a la topografia escrita pel doctor Julián Laredo Blanco, que tracta de Pontferrada i que fou presentada el 1897, hi ha un petit full manuscrit amb les opinions del jurat, el qual estava format pels doctors A. Esquerdo, Joan Giné, R. Rodríguez i Joan Roqué. Totes foren favorables. La del doctor Giné i Partagàs fou aquesta: *trabajo notabilísimo en todos los conceptos y su autor dignísimo de la recompensa que solicita*.

Acaba el doctor Vallribera aquest volum 86 de la col·lecció del Seminari Pere Mata amb una extensa bibliografia. Pere Vallribera, setmanes abans de deixar-nos definitivament, es mostrava satisfet d'aquest llibre; realment era per a estar-ho, i molt.

IX

LEXICON PSIQUIÀTRIC ARCAIC I CURIÓS

Es tracta del volum 53. Els autors: Dídac Parellada, Edelmira Domènech i Jacint Corbella. Poc després de publicar-se aquest llibre, traspassà el doctor Parellada. Ens

deixà a tots la plàcida sensació d'haver conegut i tractat un home de seny i de bé. Com a autor principal que era, dedicà el llibre a les Germanes Hospitalàries del Sagrat Cor, a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, a tots els psiquiatres del món i a totes les persones que treballen al servei dels malalts. Dedicatòria d'un home religiós, agraït i extremament cordial.

El pròleg és del doctor Ramon Sarró. Hi diu coses molt interessants, com que les anàlisis descriptives més il·lustratives de les psicosis han estat les patografies fetes pel propi malalt. I continua: "en un temps com l'actual, amb el predomini de les orientacions neurobiològiques, el fet de recordar la importància central del llenguatge psiquiàtric és el millor servei que es pot fer a la psiquiatria, la qual té el perill de quedar reduïda a paraules buides de significat, com és el cas de l'absolutisme dels neurotransmissors. Cap descobriment sobre el funcionament de l'encèfal ens pot donar llum suficient sobre el que és la fenomenologia de la bogeria".

Els autors d'aquest *Lexicon* ens expliquen que van començar-lo recollint termes propis de la psiquiatria antiga a diccionaris del passat. El *Lexicon Medicum* de Bartolomeo Castello, text del segle XVI, els va suggerir, a més, el títol. Van anant estudiant diferents diccionaris dels segles XVI, XVII, XVIII i XIX. Molts d'aquests vells llibres formen part del fons bibliogràfic de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, un dels més importants del país. Aquesta seria la part del seu llibre que han denominat *arcaica*. Pel que fa a la terminologia *curiosa*, durant la seva cerca no van trobar gaires reculls curiosos, però n'hi ha alguns.

Tanmateix arribà un moment en què van haver de dir prou, ja que altrament el llibre hauria tingut una grandària formidable i massa heterogènia. En la definició dels termes antics, sovint han mantingut el text original. Això fa que hi hagi algunes definicions escrites en llatí, i altres en anglès, alemany...

Com a mostra del material estudiat, hi ha reproduïda al principi la coberta del *Dictionnaire Universel de Médecine*, de R. James; traduït de l'anglès per Diderot en 1746. A continuació vénen ja els mots que els autors han seleccionat, amb la corresponent definició i l'obra de la qual els han extret; ens els donen ordenats per ordre alfabètic. Hi ha definicions curtes, de tres o quatre paraules; i altres de llargues, ocupant algunes línies. Per exemple, el terme *boig*, del que, després d'ésser definit a bastament, se'n diu el següent: "Hi ha un estudi extens sobre aquest mot a Coromines I, 39-45. Sembla haver tingut primerament el significat de 'beneit', de 'babau', aplicat més tard com eufemisme a la follia. Germà del llenguadocià 'bang' (beneit, atordit) i sense altra parentela amb llengües ben conegudes, però tots dos suposen una base originària: 'baudius', d'origen incert, segurament indoeuropeu. La primera documentació és del segle XII, com a nom de persona: Bog. Com a mot de llengua viva, no torna a aparèixer fins al segle XVII. Semblants en la llengua d'Oc són: banç, bau, baus, bauzo, bautzo, bauch, baujo i altres".

Per acabar, d'entre els llibres i diccionaris catalans que han estudiat els autors d'aquest volum, podem destacar el *Diccionari popular de la llengua catalana* (1904-1906) de Josep Aladern; el d'Alcover i Moll; l'*Oracioner i Refranyer mèdics* de Joan Amades; el *Diccionari Etimològic* de Joan Coromines; el *Diccionari General* de Pompeu Fabra i un llarguíssim etcètera.